

др Василије Драгосављевић (1984)

научни сарадник

Историјски институт Београд

Кнез Михајлова 36/II

v.dragosavljevic@yahoo.com

Милош Драговић и Југословенска народна странка у Јужној Србији

Апстракт: Овај рад има за циљ да кроз приказ деловања учитеља, новинара и политичара Милоша Драговића осветли развој Југословенске народне странке (тзв Борбаша) на подручју Јужне Србије током тридесетих година 20. века. Детаљна реконструкција политичког рада Милоша Драговића у периоду 1931-1936 г. допринела би да се расветли процес настанка и конституисања Југословенске народне странке, њеног деловања на подручју Јужне Србије, као и да се са нове стране преиспита политичка позадина атентата на председника владе Милана Стојадиновића.

Кључне речи: Милош Драговић, Југословенска народна странка – Борбаша, Југословенска радикална сељачка демократија, интегрално југословенство, Шестојануарски манифест, диктатура, терор

Милош Драговић рођен је у сељачкој породици 16. фебруара 1896 г. у Обилићу (срез Јабланички) у Краљевини Србији. Завршио је основну школу у Сlišану, гимназију у Нишу и Учитељску школу у Јагодини. Током I Светског рата служио је као добровољац у јединици мајора Светолика Ђулића која се истакла у борбама на Ади Циганлији 1914 г. а касније је прекомандован у ђачку чету у којој је прошао евакуацију преко Албаније до Солуна. После рата као учитељ службовао је у многим местима Јужне Србије. Преко свог старијег брата Милутина Драговића који се током 20-их година афирмисао као један од првака Народне радикалне странке (НРС) у јабланичком крају Милош се укључује у политички живот и 1926 г. на листи ове странке на изборима за Обласну скупштину бива изабран за посланика јабланичког среза (Косовска област). При конституисању скупштине Косовске области изабран је за председника Обласног одбора и на тој функцији је остао до 6. јануара 1929 године. У периоду од јануара до новембра 1929 г. вршио је функцију комесара управе Косовске области. Пошто су области расформиране и уместо њих успостављене бановине Драговић је упућен за учитеља у Приштини да би касније био именован на положај школског надзорника села грачаничког.¹ На парламентарним изборима 1931 г. изабран је за посланика у јабланичком срезу на листи генерала Петра Живковића. Посланици

¹ Аноним, Наши портрети, *Борба* год. II бр. 2-3, 24.2.1934

изабрани на листи П. Живковића су у децембру 1931 г. основали јединствени посланички клуб који се трансформисао у режимску странку под именом Југословенска радикална сељачка демократија - ЈРСД (1933. г. преименована у Југословенска национална странка - ЈНС).² Већ у децембру 1931 г. група млађих посланика, међу којима је био и Милош Драговић, предвођених Николом Кешељевићем иступила је против имена новоформиране странке које је по њима представљало недопустив уступак пред-шестојануарским политичким партијама.³ Вођа и гласноговорник ове групе био је доскорашњи секретар П. Живковића, прослављени ратни херој Светислав Хођера.⁴ Према Хођерином тумачењу политичари старије генерације који су доминирали политичким животом Краљевине СХС током 20-их година никада нису успели да схвате потребе прве југословенске државе. Свој политички ангажман започели су унутар туђинске државе (Аустоугарска) и стога су њихове странке биле конципирани на одбрани племенских, верских и регионалних осећања и посебности.⁵ Они се нису прилагодили променама насталим након уједињења 1918 г. и стога су у новој држави поделили народ на странке формиране на анахроним принципима тј. племенским, верским и регионалним основама и тако га онемогућили да крене новим путевима. Вођени застарелим политичким идејама и личним интересима они су увлачили народ у племенске фронтове и верске сукобе у којима је изгубљено првих десет година југословенске државе.⁶ Исто тако стари политичари нису успели да схвате Шестојануарски манифест и настојали су да стварање ЈРСД искористе за наставак своје старе политике. Они су чинили мањину у новоизабраној скупштини, било их је свега 97. (од тога 64. њих нису имали противкандидата у својој изборној јединици) а остатак сазива чинило је 208 нових људи који раније нису бирани за посланике. У децембру 1931 г. око Хођере и Николе Кешељевића окупило се 166 млађих посланика који су се заклели да се неће прикључити кликама старих политичара.⁷ Ова посланичка група постала је позната као Бристолска акција по београдском хотелу Бристол у коме је одржавала своје састанке.

² Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 135.

³ Милица Бодрожич, *Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије* (децембар 1931- јул 1933 године): Почети Југословенске националне странке, *Историјски гласник* бр. 2-3, Београд 1964, стр.47-48.

⁴ За више информација о Хођериној личности видети – Растко Ломпар, *Политичка биографија Светислава Хођере, СТУДИКОН II Студенти и наука*, Филозофски факултет у Нишу (2017), 39-49.

⁵ Михајло Трифуновић, *Југословенска народна странка, Борба* год III бр. 3, 3. 2. 1935.

⁶ Аноним, *Одговор г. Николи Узуновићу Председнику министарског савета и шефу Југословенске националне странке поводом његовог говора у Сенату од 27. марта, Борба* год II бр. 4, 7. 4. 1934.

⁷ Anonim, *Tudi srce Slovenije je naše, Edinost* год I бр. 18, 30. 6. 1934.

Некадашњи вођа НРС у БиХ а сада један од главних функционера ЈРСД Милан Сршкић настојао је да на сваки начин угуши покрет Бристолске акције. Према Хођери Бристолска акција угрожавала је Сршкићеве тајне планове да у новоизабраном парламенту под својим вођством обједини групу од 152 посланика који су раније припадали НРС. Хођера је подозревао да је Сршкићев крајњи циљ да уз помоћ ове радикалске клике изнутра поткопа шестојануарски режим и да по његовом паду обнови парламентаризам и васкрсне НРС на челу које би он преузео сву власт у земљи. Насупрот Сршкићевим настојањима Бристолска акција опстала је као фактор у парламенту и успела је да смени председника посланичког клуба ЈРСД што је довело до пада владе Војислава Маринковића. Тада на чело владе долази Сршкић који је уз помоћ претњи, уцена и поткупљивања успео да сруши јединство Бристолске акције која је престала да постоји у августу 1933 г. Десет посланика који су остали верни Хођери формирали су парламентарни Клуб југословенских народних посланика који је наставио борбу против старих политичара у парламенту и почео припреме за оснивање странке.⁸ У априлу 1933 г. Хођера је заједно са још стотинак сабораца предао документацију министарству унутрашњих послова за оснивање Југословенске народне странке (ЈНС) а формалну дозволу за рад странка је добила 14. фебруара 1934 г.⁹

Новоформирана странка представила је свој политички програм југословенској јавности кроз текстове на страницама свог листа *Борба* (по коме су добили неформални назив Борбаша) и многобројне политичке зборове које су широм КЈ одржавали Хођера и чланови посланичког клуба ЈНС. Као основне тачке програма Борбаша истичу се интегрално југословенство, подршка круни у спровођењу политике Шестојануарског манифеста, борба против корупције у државном врху и повратак политичких слобода збора и договора, решавање тешких економских прилика и побољшање стандарда живота „малог човека.“¹⁰ Борбаша су као прву тачку свог политичког програма истакли обнову политичких слобода и демократског парламентаризма али су наглашавали да су против демократије каква је владала у периоду 1918-1929 када се вршио отворен терор над политичким неистомишљеницима и где су странке на власти креирале резултате избора злоупотребљавајући државне институције и органе извршне власти. Према борбашима управо је у периоду 1925-1927 тј. времену владавине Веље Вукићевића и Николе Узуновића у тзв владама

⁸ Аноним, Ми смо увек тврдили да је цео Срем борбашки, *Напред борбаша* год I бр. 10, 3. 5. 1936.

⁹ Војин Пуљевић, О постанку и развоју Југословенске народне странке Борбаша, *Напред борбаша* год I бр.11, 10. 5. 1936.

¹⁰ Архив Југославије (АЈ), 63/18/1934, *Шта тражимо, шта хоћемо, шта треба да знамо*.

Четворног споразума уведена пракса подмићивања бирача која је довела до тога да су само богати људи бирани за народне посланике што је резултовало сломом парламентарног система. Стварање ЈРСД од кадрова странака који су припадали Четворној коалицији Борбаша су тумачили као наставак олигархијске и корупционашке политике која је владала у периоду 1925-1927 г. Ретким појединцима из ЈРСД које нису оптуживали за корупцију борбаша су замерали пад у идеолошку апстракцију и незаинтересованост на потребе народа истичући да се сенатори ЈРСД расправљају око дефиниције интегралног југословенства док деца у Херцеговини (и осталим пасивним крајевима) умиру од глади.¹¹ Поред оштре критике идејно анахроне и корумпиране владајуће елите Борбаша су износили и низ политичких захтева којим би се решило социјално-економско питање најширих народних слојева који су поднели најтеже ударе светске економске кризе и лоше државне управе.¹² Међу такве захтеве спадају повећање цена пољопривредних производа, редукција пореза, смањење државне администрације, укидање индустријских и трговачких картела, заштита занатлија од увозничког лобија, ограничење цена основних животних намирница итсл.¹³ Ови захтеви допринели су брзом ширењу популарности Борбаша али су истовремено изазвали подозрење у појединим владајућим круговима који су вођство ЈНС означили као крипто- комунисте и заговорнике социјалног преврата.¹⁴ Наступајући са примамљивим политичким програмом и ослобођени конкуренције старих предшестојануарских партија које су се повукле у илегалу Борбаша су за кратко време 1933-1934 г. успоставили низ својих организација широм КЈ. Најача упоришта покрета налазила су се у источној и централној Србији, Војводини, Босанској Крајини и јужним деловима Славоније.

Као народни посланик и члан посланичког клуба Борбаша у периоду 1931-1935 г. Милош Драговић је у парламенту покренуо више важних тема о друштвеним, економским и политичким проблемима у КЈ. У јулу 1933 г. Драговић је испред посланичког клуба борбаша у парламенту поднео две интерпелације. У интерпелацији министру социјалне политике и народног здравља указао је на више неправилности у исплаћивању инвалидске потпоре ратним инвалидима и њиховим породицама тј да се

¹¹ Аноним, Успео збор Борбаша у Крушевцу на коме је говорио наш вођа г. Светислав Хођера, *Напред борбаша*, год I бр. 6, 29. 3. 1936.

¹² АЈ, 37/21, летак: *Ступајте у редове борбаша!*

¹³ За више детаља о борбашком програму видети – Александар Раствојић, Програм Југословенске народне странке, *Зборник Матице Српске за историју* LXXIV (2006) 125–133.

¹⁴ АЈ, 307/2, летак: *Борбаша!*

инвалиднине исплаћују са закашњењем од шест месеци.¹⁵ У другој интерпелацији упућеној министру пољопривреде Драговић је скренуо пажњу на неефикасно функционисање Привилеговане аграрне банке (ПАБ). Основана 1929 г. са циљем да пољопривредницима обезбеди јефтин кредит са малом каматом ПАБ је према Драговићу у потпуности заказала у овој својој основној функцији јер се ефектива банке уместо на сељачке кредите троши за изградњу велелепне палате ПАБ у центру Београда чија се цена градње процењује на 20 милиона динара.¹⁶ У септембру 1933 г. Драговић се у чланку „Наше учитељство“¹⁷ осврнуо на недавно одржани конгрес Удружења југословенских учитеља у Љубљани. Према Драговићу теме покренуте на конгресу сведочиле су о тешкој материјалној и моралној кризи унутар ове за државу важне професије. Он је подсетио да је управо шестојануарски режим учитељству поверио најодговорнији задатак да у редовима омладине избрише племенску и верску подвојеност и удари темеље културном и привредном уздизању јединствене југословенске нације. За извршење овог захтевног задатка потребно је да учитељи уживају све личне и политичке слободе и сталност у служби. Насупрот томе владајућа ЈРСД врши притисак на учитеље да приступе режимској партији а у случајевима одбијања непокорне појединце кажњава отпуштањем из службе или честим премештајима с краја на крај земље. У фебруару 1934 г. Драговић је испред посланичког клуба Борбаша поднео интерпелацију министру пољопривреде поводом малверзација у вези откупа феудалних поседа у БиХ упознајући први пут јавност са великим финансијским скандалом који ће постати познат под називом „беглучка афера.“ Драговић је подсетио да држава већ 14 година неуспешно решава аграрно питање и да је само председник посланичког клуба борбаша Никола Кешељевић гласао против ликвидације аграрне реформе у БиХ. Драговић је нагласио да је неодлучно и нестручно спровођена аграрна реформа постала извор богаћења партијских главешина из предшестојануарског периода док су многобројни ратници и добровољци остали без земљишних поседа које им је држава обећала. Сада влада ЈРСД наставља политику предшестојануарских партија а њени министри и посланици попут Хусеина Кадића злоупотребом положаја и политичких веза за симболичне своте откупљују велике земљопоседе некадашњих ага и бегова у БиХ. Посланички клуб Борбаша захтевао је да се прекине са овом праксом и да се уведу смртне казне за незаконито присвајање

¹⁵ Аноним, Шта је са инвалидима, *Борба* год I бр. 7, 15. 7. 1933.

¹⁶ Аноним, Зидане Аграрне банке, *Борба* год I бр. 7, 15.7. 1933.

¹⁷ Милош Драговић, Наше учитељство, *Борба* год I бр. 16, 16. 9. 1933.

државне имовине путем злоупотребе службеног положаја.¹⁸ У марту 1934 г. Драговић се са чланком „Југословенска омладина“¹⁹ огласио на страницама листа „Единост“ (Јединство) - новопокренутог гласила Борбаша за Дравску бановину (Словенију). У овом чланку Драговић је подсетио читаоце на деструктивне последице које су верски и племенски конципиране странке оставиле на политички живот КЈ. Подстичући верске и племенске сукобе стари политичари трајно су затровали политичке односе неколико генерација. Омладина је једина остала поштеђена тог отрова и она представља једини здрав сегмент југословенског друштва који је у стању да у потпуности појми и спроведе борбашки програм тако да ће ова категорија становништва представљати главни инструмент и главну снагу Борбаша. Током априла 1934 г. Драговић је наступио као говорник на више добро посећених зборова борбаша широм КЈ (Сплит, Јагодина, Свилајнац). По важности истиче се збор у Пироту (28. априла) на коме се окупило 3000 борбаша и на коме је Драговић био главни организатор и главни говорник. Након овог скупа Драговић је оснивањем месног одбора започео стварање борбашке организације у пиротском крају.²⁰ У мају 1934 г. Драговић је уз С. Хођеру и остале чланове ГО ЈНС насупио као говорник на великом борбашком скупу у Новом Саду. У свом говору Драговић је евоцирајући сопствене успомене из Првог светског рата подсетио слушаоце на велике жртве које је народ поднео за југословенско уједињење задржавајући се посебно на повлачењу српске војске кроз Албанију, масовном страдању на острву Видо и херојском пробоју Солунског фронта. Уместо да у новој држави, за чије је стварање поднео небројене жртве, народу коначно буду обезбеђени услови за несметан рад и стварање боље будућности стари политичари из предшестојануарског периода сада окупљени у ЈРСД зарад сопствених материјалних интереса допуштају да банке и зеленаши високим каматама пљачкају сељаке и опструирају рад Народне банке и других државних институција које би требало то да спрече.²¹ У јуну 1934 г. Драговић се у чланку “Политички смутљивци”²² критички осврнуо на карактер и најновије потезе режимске ЈРСД. Драговић је поновио стари борбашки став да ЈРСД не представља јединствену политичку организацију већ картел вођа старих политичких партија – људи који су уништили сопствене странке и који су стога суштински неспособни да поведу нову и конструктивну политику. Према

¹⁸ Аноним, Против корупције, *Борба* год II бр. 2-3, 24. 2. 1934.

¹⁹ Milos Dragović, Jugoslovanska mladina, *Edinost* god I br. 1, 3. 3. 1934.

²⁰ Аноним, Зборови народне странке, *Борба* год II бр. 5, 26. 5. 1934; Аноним, Зборови Југословенске народне странке, *Борба* год II бр. 5, 26. 5. 1934

²¹ Anonim, Vojvodina v taboru Narodne stranke, *Edinost* god I br. 14, 2. 6. 1934.

²² Милош Драговић, Политички смутљивци, *Борба* год II бр. 6, 9. 6. 1934.

Драговићу ЈРСД је стога немоћна да се дистанцира од политике од пре 6. јануара 1929 г. и самим тим неспособна да поведе народ и државу новим путевима. У парламенту а и на локалном нивоу ЈРСД је испарцелисана на феуде којима владају вође старих партија и њихови политички клијенти тј унутар саме ЈРСД и даље се функционише по старопартијском племенском, верском и покрајинском кључу. Велику опасност за државу представља најновији политички курс ЈРСД која сада тежи да успостави сарадњу са старим партијама које су (и ако у илегали) истрајале у свом опозиционом ставу према шестојануарском режиму. Драговић је упозоравао јавност да прваци ЈРСД организују низ тајних састанака са вођама илегалне опозиције у Београду и Сремској Митровици што свеукупно указује на скори повратак режима „парламентарне анархије“ који је 1928 г. угрозио саме фундаменте југословенске државности. Поред критике новог курса ЈРСД Драговић је истицао и непринципијелно држање опозиционих лидера који су зарад доласка на власт спремни да се одрекну своје федералистичке политике и зарад сопствених материјалних интереса прихвате режимску идеологију националног и државног унитаризма. У тексту „У одбрани наше народне слоге“²³ Драговић се осврнуо на чланак главног гласила ЈРСД у коме су представници режима исказали велико незадовољство чињеницом да режим ЈРСД најоштрије критикују управо југоинтегралистички оријентисани покрети попут Борбаша, Југословенске акције, БОЈ-а и Народне одбране. Према њиховој процени ове критике урушавају политику југословенског националног и државног унитаризма из чега имплицира да горенаведени покрети у пракси наступају против вредности за које се декларативно залажу. Драговић је у свом одговору на ове тврдње заузео став да идеал националног и државног јединства не представља монопол само једне партије и оптужио главешине ЈРСД да јефтином демагогијом покушавају да све незаконите потезе и грешке владајућег режима анулирају позивањем на народну слогу и патриотизам. У јуну 1934 г. Драговић је уз С. Хођеру наступио као говорник на великом борбашком скупу у Љубљани. Он се у свом говору надовезао на излагање вође Борбаша критикујући раширену корупцију у редовима режимске партије. У наставку говора он је указао на опасности које произилазе из генерализација у политичком животу нагласивши да нису сви Срби хегемонисти као што нису сви Хрвати сепаратисти ни сви Словенци пункташи (тј присталице федерализма).²⁴ Реагујући н говоре борбашких првака на овом збору истакнути функционер ЈРСД у Дравској

²³ Milos Dragović, V obrambo naše narodne sloge, *Edinost* god I br. 17, 23. 6. 1934.

²⁴ Anonim, Tudi srce Slovenije je naše, *Edinost* god I br. 18, 30. 6. 1934.

бановини и бивши министар Иван Пуцелј је преко листа „*Јутро*“ ушао у полемику са Драговићем оптуживши га за демагогију и сарадњу са забрањеном Словенском људском странком (СЛС) чији су чланови према Пуцелју чинили већи део посетилаца борбашког скупа у Љубљани. У свом одговору Драговић је негирао Пуцелјеве наводе о сарадњи Борбаша и СЛС и оптужио бившег министра за његову улогу у доношењу житног закона којим је држава оштећена за 329 милиона динара. Поред тога Драговић је подсетио на Пуцелјеву умешаност у тзв. беглучку аферу тј. злоупотребе при откупу феудалних поседа у БиХ којима је држава оштећена за вишемилионске износе као и његову још увек нестражену улогу у малверзацији средствима инвалидског фонда којим је исти оштећен за 7 милиона динара. Драговић је подсетио јавност и на недавно хапшење Пуцелјеве блиске сараднице и секретарице Еме Седлакове која је оптужена за низ коруптивних скандала инсинуирајући између редова да је ухапшена служила као посредник између Пуцелја и људи који су му доносили новац којим су плаћали његову сарадњу у аферама везаним за житни закон и инвалидски фонд.²⁵ Полемика између Драговића и Пуцелја вођена преко страница листова „*Единост*“ и „*Јутро*“ наставила се у наредних неколико месеци уз тешке међусобне оптужбе. Драговић је наставио да инсистира на одговорности бившег министра за проневере у инвалидском фонду²⁶ док је Пуцелј заједно са Албертом Крамером (генерални секретар ЈРСД) почео да пласира низ неистина о Драговићу. Међу њима истиче се пласирање лажног интервјуа у „*Јутру*“ у коме је Драговићев брат Милутин (иначе сенатор одан ЈРСД) наводно изјавио да је свој посланички мандат дао млађем брату Милошу а да му се он захвалио тако што је пошао политичком странпутицом.²⁷ Милутин Драговић демантовао је ову изјаву али су Пуцелј и Крамер наставили са измишљањем оптужби на рачун Драговића попут оне да га је Хођера послао у Словенију јер не сме да се појави пред народом у срезу у коме је изабран. Да би демантовао писање „*Јутра*“ Драговић је 26. августа 1934 г. организовао велики борбашки скуп у Лебану где је пред 6000 борбаша говорио заједно са председником Извршног одбора ЈНС за Дравску бановину Ивом Потокаром. Преузевши говорницу од Драговића Потокар је још једном у име словеначких борбаша порекао оптужбе које су против Драговића изнели Пуцелј и Крамер и завршио свој говор поздрављајући присутне Борбаше из јужне Србије као потомке јунака Косовске битке који се храбро супротстављају духу Мусе Кесеције који симболизује режим

²⁵ Anonim, Čista resnica in jasni računi, *Edinost* god I br. 19, 7. 7. 1934.

²⁶ Milos Dragović, Političke akrobacije gospodina Puclja, *Edinost* god I br. 22, 28. 7. 1934.

²⁷ Milos Dragović, Intrige in laži, *Edinost* god I br. 23, 4. 8. 1934.

ЈРСД.²⁸ Две недеље касније Драговић и Потокар одржали су велики збор у Камнику на коме су подцртали непринципијелност савеза Крамера и Пуцеља – пре 6. јануара 1929 Крамер је био вођа словеначког крила Самосталне демократске странке и налазио се у оштром сукобу са Самосталном кметијском странком коју је предводио Пуцељ. Драговић је такође упознао јавност са обичајем словеначких главешина ЈРСД да приликом избора на своје листе накнадно уписују гласове мртвих и одсутних бирача.²⁹

Убиство краља Александра у Марсеју (9.10.1934) резултирало је дестабилизацијом режима ЈРСД. На чело Намесништва дошао је кнез Павле Карађорђевић који је уклонио владу Николе Узуновића и довео на власт бившег министра иностраних послова Бошка Јевтића. Нови мандатар се дистанцирао од ЈРСД и отпочео оснивање сопствене политичке групације успостављајући при томе везе са старим предшестојануарским странкама у циљу њиховог поновног укључивања у политички живот.³⁰ Борбаша су поздравили пад режима ЈРСД и подржали су Јевтића сматрајући да његов долазак на власт отвара могућност нормализације и либерализације политичког живота.³¹ У складу са тим борбаша су одпочели пропагандну кампању за изборе очекујући да ће Јевтићева влада донети нови и либералнији изборни закон.³² У склопу тих припрема у Београду 25.11.1934 г. одржан је први конгрес ЈНС на коме је било присутно 2919 делегата борбашких организација из свих крајева КЈ. Милош Драговић налазио се на челу групе од 164 делегата из Вардарске бановине и као њихов представник изабран је за члана Главног одбора ЈНС. Поред тога Драговић је на конгресу поднео реферат о стању и задатцима борбашке штампе.³³ Најављено и покретање новог листа *Борбаш* који је требао да представља главно гласило ЈНС за Вардарску бановину а за главног уредника листа именован је Милош Драговић.³⁴ Убрзо се испоставило да је вођство борбаша погрешно проценило новостворену политичку ситуацију. Јевтићева влада била је већим делом састављена од дисидената из ЈРСД који су напустили своју партију и пришли новом мандатару тако да се њен карактер и однос према Борбашима није значајно разликовао од владе Николе Узуновића. Током кампање за парламентарне изборе борбашки активисти су

²⁸ Anonim, Odgovori naroda na klevete i laži, *Edinost* god I br. 27, 1. 9. 1934.

²⁹ Anonim, Mogoćen dokaz narodnoga raspoloženja, *Edinost* god I br. 30, 22. 9. 1934.

³⁰ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, 7-8, 18.

³¹ Аноним, Одлука Извршног одбора Југословенске народне странке, *Борба* год III бр. 1, 5. 1. 1935.

³² Аноним, Одлука клуба посланика ЈНС, *Борба* год III бр. 1, 5. 1. 1935; Аноним, Иде ли се на изборе, *Борба* год III бр. 3, 3. 2. 1935.

³³ Светислав Хођера, Записник, *Борба* год III бр. 1, 5. 1. 1935.

³⁴ Аноним, Дневне вести, *Борба* год III бр. 8, 8. 6. 1935.

масовно хапшени и кажњавани од стране полиције и локалних власти. Вођа Борбаша С. Хођера је чак два пута хапшен и стражарно спровођен у Београд док су многи прваци ЈНС кажњени притвором од 30 дана без икаквог законског образложења. Врхунац репресије представљало је обарање борбашке изборне листе уочи последњег дана рока за подношење приговора. Борбаша су на овај притисак власти одговорили одлуком да њихови гласачи подрже листу Удружене опозиције (УО) чиме су (по сопственој процени круцијално) допринели паду Јевтићеве владе.³⁵

Нова влада Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ) формално је стајала на позицијама Октроисаног устава и националног и државног унитаризма али сам њен карактер – у реалности је представљала лабаву коалицију странака националног и клерикалног префикса онемогућавао јој је спровођење унитаристичке политике и усмерио је у правцу делимичне либерализације политичког живота.³⁶ У складу са тим Стојадиновићева влада дозволила је де факто али не и де јуре обнову рада свих старих политичких странака и усмерила своје напоре у правцу решавања нагомиланих социјалних и политичких проблема у југословенској држави. Према проценама вођства Борбаша влада Стојадиновића је постављена са задатком да донесе нови изборни закон, поврати слободу збора, договора и штампе и да на послетку распише нове изборе који би разрешили политичку кризу у југословенској држави.³⁷ Драговић је изабран за члана трочлане делегације у којој су били вођа Борбаша С. Хођера и Никола Кешелевић која је 28. јуна 1935 г. посетила новог министра унутрашњих послова Антона Корошеца. Делегација изнела је низ притужби на рад предходног министра Веље Поповића који је током свог мандата, а нарочито за време протеклих парламентарних избора, незаконито прогонио и хапсио борбашке активисте. Корошец је борбашима изјавио да ће испитати све случајеве злоупотреба полицијских власти који су му представљени и обећао да такве праксе у будућности неће бити.³⁸ Међутим већ средином јула 1935 г. у борбашкој штампи могу се запазити критички тонови на рачун нове владе. Намера Стојадиновића да од посланика изабраних на Јевтићевој листи формира нову партију оцењена је од стране борбаша као фундаментално наивна и погрешна јер старе политичке комбинације нису пропале због лошег имена већ због

³⁵ АЈ, 37/21, *Резолуција ЈНС*; Аноним, Данашња политичка ситуација, *Борба* год III бр. 7, 16. 5. 1935; Аноним, Изјава председника г. Светислава Хођере, *Борба* год III бр. 9, 29. 6. 1935.

³⁶ Б. Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988 211, 265.

³⁷ Аноним, Смена г. Јевтића, *Борба* год III бр. 9, 29. 6. 1935.

³⁸ Аноним, Господин Светислав Хођера Кешелевић и Драговић код Корошеца министра унутрашњих послова, *Борба* год III бр. 9, 29. 6. 1935.

застарелог програма и лошег кадра.³⁹ Поред тога борбаша су наглашавали да ЈРЗ представља лабаву коалицију дела НРС са СЛС и ЈМО – странкама изразито клерикалног и регионалног карактера и да је стога неспособна да води праву југословенску политику.⁴⁰ Та неспособност ЈРЗ најочигледније се испољава на простору Савске бановине на коме државни органи игноришу развој парламентарних институција од стране ХСС.⁴¹ Борбаша су заузели подједнако непријатељски став и према УО чију су листу подржали на предходним парламентарним изборима. Према борбашима УО је представљала скуп старих партија – угл бивших чланова ДС и део СЗ уз додатак „политичких бескућника који јуре за Мачеком“ (мисли се на СДС и лево крило СЗ Драгољуба Јовановића).⁴² Они су се на петомажским изборима представили народу као опозиција режиму али је време показало да су били опозиција искључиво Јевтићевој личности. Према борбашима старопартијци из ЈРЗ и УО склопили су савез⁴³ у циљу конзервације тренутног стања. Да би то постигли они у јавности пласирају вештачке – већ решене и депласиране политичке теме попут хрватског питања (које је према борбашима решено још 1918 г.) како би народу скренули пажњу са круцијалних политичких питања тј борбе за излазак из тешке економске кризе и повратак политичких слобода.⁴⁴ Према борбашима и УО и ЈРЗ се служе бауком сепаратизма за своје сопствене политичке циљеве, првима он служи као политички капитал а другима као кочница за развој демократског парламентаризма.⁴⁵ Одбацивање политике Шестојануарског манифеста и обнова рада политичких странака са класним регионалним и конфесионалним префиксом тумачени су у редовима борбаша као политичко самоубиство југословенске државе и прелудијум за њену дезинтеграцију. Као одговор на нову политичку ситуацију од почетка 1935 г. уочава се постепена радикализација политичких метода Борбаша и милитаризација борбашких организација и њихових зборова.⁴⁶ Уводе се заставе, униформе (плаве кошуље),⁴⁷ а

³⁹ Аноним, Парламентарна борба, *Борба* год III бр. 10, 13. 7. 1935.

⁴⁰ Аноним, Противу племенских странака, *Борба* год IV бр. 1, 5. 1. 1936.

⁴¹ Аноним, Промена курса, *Борба* год IV бр.1, 5. 1. 1936.

⁴² Аноним, Уједињена опозиција и радикална заједница, *Борба* год III бр. 15, 18. 10. 1935; Аноним, Крах Уједињене опозиције, *Борба* год III бр. 15, 18. 10. 1935.

⁴³ Борбаша су подозревали да ЈРЗ и УО имају намеру да у КЈ успоставе двопартијски систем по узору на САД. Види – АЈ, 307/2, *Пакрац* 16. 8. 1936; АЈ, 307/2, *Политичка ситуација крајем јануара 1936 год.*

⁴⁴ Аноним, Стари политички хаос на помолу, *Борба* год III бр. 10, 13. 7. 1935; Аноним, Борбаша и федерација, *Борба* год III бр. 11, 24. 7. 1935.

⁴⁵ Аноним, Дајте народу изборе, *Борба* год IV бр.1, 5. 1. 1936..

⁴⁶ За више информација о радикализацији политичких метода ЈНС види – Василије Драгосављевић, Терор југоинтегралистичких снага као фактор дестабилизације и декомпозиције прве југословенске државе, *Лесковачки зборник LXI* (2021), 129-145.

⁴⁷ Аноним, Борбаша и плаве кошуље, *Борба* год. III бр. 11, 24. 7. 1935.

само чланство се организује унутар десетина, педесетина и стотина.⁴⁸ На више борбашких скупова у августу 1935 г. (Требиње, Котор, Јагодина и др.) долази до физичких обрачуна борбаша са политичким неистомишљеницима⁴⁹ који ускоро постају један од заштитних знакова политичких зборова ове странке.⁵⁰ Велики борбашки скуп у Београду одржан је 15. септембра 1935 код ушћа Саве у Дунав. Према борбашкој штампи на површини од 30.000 метара квадратних окупило се преко 100 000 људи са 4000 застава и 2000 сељачких кола.⁵¹ Поред Хођере и осталих борбашких првака говорио је и Милош Драговић о историјату борбе за југословенско јединство.⁵² Скуп се завршио тучом између борбашких редара и присталица УО које су покушале да акламацијом и ширењем панике растуре збор. У тучи је ножевима и моткама тешко повређено 12 особа.⁵³ Сличан сценарио поновио се и на борбашком скупу у Крагујевцу 13. 10. 1935 г. а сукоби су се наставили инцидентом на скупу УО у Санском Мосту где су борбашки активисти напали присталице УО и приморали их да потраже спас скакањем у реку Сану.⁵⁴ Поред сукоба са присталицама УО Борбаша су (вербалним и физичким провокацијама) минирали зборове владајуће ЈРЗ⁵⁵ и улазили у директне сукобе са снагама безбедности које су у складу са овлашћењима надзирале све политичке скупове.⁵⁶ Поводом учесталих напада активиста УО на зборове Борбаша Драговић се огласио чланком „Нек се зна право стање“⁵⁷ у коме је изнео низ тешких оптужби на рачун опозиционих првака и њихових следбеника. Драговић је поновио тезу о незахвалности УО – према борбашима управо је позив С. Хођере својим присталицама да након поништавања борбашке листе гласају за УО довео до политичког васкрса и изборног успеха ове коалиције на петوماјским парламентарним изборима. У наставку текста аутор је скренуо пажњу на лицемерну праксу првака УО да на својим зборовима у местима где су борбаша јаки наступају са ставом да је ЈНС део коалиције УО а у местима где је утицај борбаша слаб нападају исте као фашисте

⁴⁸ АЈ, 307/1, *Главни одбор ЈНС*; Аноним, *Обавештења, Борба* год. III бр. 2, 20. 1. 1935.

⁴⁹ Аноним, *Са агитационог пута г. Светислава Хођере, Борба* год. III бр. 13, 29. 8. 1935.

⁵⁰ Драгољуб Јовановић, *Политичке успомене III*, Београд 1997, стр. 118.

⁵¹ Аноним, *Борбаша у Београду, Борба* год III бр. 14, 10. 10. 1935.

⁵² Аноним, *Говор господина Светислава Хођере, Борба* год III бр. 14, 10. 10. 1935.

⁵³ Аноним, *Борбаша у Београду, Борба* год. III бр. 14, 10. 10. 1935; Аноним, *Шта пишу страни листови о збору борбаша, Борба* год. III бр. 14, 10. 10. 1935.

⁵⁴ Аноним, *Провокатори, Борба* год. III бр. 15, 18. 10. 1935; Аноним, *Крах Уједињене опозиције, Борба* год. III бр. 15, 18. 10. 1935; Аноним, *Велики збор Борбаша у Крагујевцу, Борба* год. III бр. 15, 18. 10. 1935.

⁵⁵ Аноним, *Како се образују одбори Југословенске радикалне заједнице, Борба* год. III бр. 17, 23. 11. 1935.

⁵⁶ Аноним, *Секретаријат Југословенске народне странке, Напред Борбаша* год. I бр. 8, 12. 4. 1936.

⁵⁷ Милош Драговић, *Нек се зна право стање, Борба* год III бр. 16, 2. 11. 1935.

поводећи се у томе за пропагандним деловањем режимске ЈРЗ. У складу са тим Драговић је лидере УО окарактерисао као бескрупулозне опортунисте без јасно дефинисаног политичког програма чија је једина жеља да се докопају власти не обазирајући се при томе на политичку вољу народа. Као главног непријатеља Борбаша међу лидерима УО Драговић је означио вођу левог крила СЗ Драгољуба Јовановића који организује „градски олош и богаташке синове“ да нападају борбашке скупове тако да су Борбаша приморани да „левчама и мочугама“ бране своје зборове и право на слободу говора и политичког деловања. Своја разматрања Драговић је закључио у сатиричном тону шаљући УО и ЈРЗ у заслужени покој и молећи их да при томе у гроб поведу и своје „ванбрачно политичко дете“ Драгољуба Јовановића. У чланку „Куда ћемо и како ћемо“⁵⁸ Драговић је наставио да развија своју тезу о блиским односима између УО и владајуће ЈРЗ. Према Драговићу обе политичке групације сатављене су од бескрупулозних опортуниста који сваки на свој начин настављају деструктивну предшестојануарску политику верског и племенског подвајања јединственог југословенског народа. Он је скретао пажњу јавности на чињеницу да ЈРЗ дозвољава јавно деловање УО и ако ову коалицију чине странке чије је деловање забрањено уставом и законима. Према Драговићу ЈРЗ допушта УО да да распирује федералистичке и сепаратистичке тенденције у виду тзв хрватског питања како би скренула пажњу народа са тешке економске ситуације и катастрофалних резултата сопствене државне управе. Ове две политичке групације и ако формално супротстављене једна другој заправо сарађују у циљу одржања статуса кво који им омогућује лично богаћење по цену угрожавања државних и националних интереса. Синхроно са милитаризацијом борбаша долази и до радикализације у редовима осталих југоинтегралистичких група, у првом реду посланика који су остали верни Бошку Јевтићу. Најрадикалнији елементи ове посланичке групе организују се унутар тзв Специјалног клуба на челу са Драгишом Стојадиновићем и четничким војводом Василијем Трбићем и отпочињу кампању насилне опструкције парламента путем акламације и физичких сукоба са представницима владе и парламентарног клуба ЈРЗ. Циљ ове групације био је да онемогући рад парламента и примора Намесништво да власт преда генералу Петру Живковићу.⁵⁹ У редовима југоинтегралиста – чланства ЈРСД, Борбаша, ЈНП Збор, посланичких група Б. Јевтића и Јанка Баричевића јавља се идеја о стварању заједничке политичке организације – Југословенског националног

⁵⁸ Милош Драговић, *Куда ћемо и како ћемо*, *Напред борбаша*, год I бр. 3, 8. 3. 1936

⁵⁹ Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт*, Београд 2002, 377-378.

фронта као политичке платформе која ће окупити све присталице државног и националног унитаризма. Ова коалиција требало је да обори владу ЈРЗ, забрани рад старих политичких партија и врати државни курс на позиције Шестојануарског манифета и Октроисаног устава. Као главни носилац идеје Југословенског националног фронта међу Борбашима истиче се Милош Драговић који је преко свог брата Милутина одржавао блиске везе са ЈРСД и Специјалним клубом. Према Драговићу он је у одржавању ових веза имао подршку и самог С. Хођере који га је са своје стране овластио да оствари контакт и са ЈНП Збор. Вођство Борбаша је званично одбијало сваку врсту сарадње са ЈРСД и Јевтићевом политичком групом позивајући се на идеолошка неслагања и низ репресивних мера којима су Борбаша били изложени за време владавине ових политичких групација.⁶⁰ Ипак многобројни документи и натписи у штампи указују да се испод површине одвијао низ преговора између југоинтегралистичких политичких група. Постоје индиције да су се иза ових тајних преговора о уједињењу југоинтегралистички оријентисаних снага заправо крили планови о извршењу државног удара који би довео до повратка диктаторског режима на челу са генералом Петром Живковићем и рестаурације држаног уређења пројектованог Октроисаним уставом. Процес формирања Југословенског националног фронта нагло је прекинут у марту 1936 г. Насилна кампања парламентарне опструкције Специјалног клуба достигла је врхунац 6. марта 1936 г. у атентату који је Дамјан Арнаутовић члан ове групе извршио на председника владе Милана Стојадиновића. Истрага која је покренута поводом атентата довела је и до Милоша Драговића, оснивача и члана ГО Борбаша. Драговић је заједно са осталим члановима Специјалног клуба ухапшен и ислеђиван. Током истраге и суђења Драговић је искључен из чланства Борбаша под формалним изговором да је покушао да изврши унутарпартијски пуч, свргне Хођеру и преведе целокупну борбашку организацију под окриље ЈРСД.⁶¹ Остаје отворено питање да ли је то био разлог за искључење или су челници Борбаша хтели да се на сваки начин оградe од неуспешног покушаја државног удара који су извели чланови Специјалног клуба. Арнаутовићев атентат довео је до јавне стигматизације Јевтићевих присталица и Борбаша који су у јавности означени као „авети диктатуре“ и

⁶⁰ Светислав Хођера, Борбаша и фронтови, *Борба* год. IV бр. 3, 10. 7. 1936; Аноним, Зашто нећемо сарадњу са Националном странком, *Борба* год. IV бр. 4, 18. 7. 1936.

⁶¹ Аноним, Одлуке борбаша, *Борба* год. IV бр.4, 18. 7. 1936; Андра Поповић, Поводом искључења М. Драговића, *Борба* год. IV бр. 4, 18. 7. 1936; Аноним, Једно признање пред судом, *Борба* год. IV бр. 5, 1. 8. 1936.

превратнички елементи⁶² што је немало допринело њиховој политичкој маргинализацији⁶³ и промени политичке тактике обе странке које су своју даљу борбу са режимом ЈРЗ наставиле легалним политичким средствима кроз сарадњу са другим опозиционим партијама. Након суђења током кога је негирао своје учешће у организацији атентата Драговић мења своју политичку оријентацију и постаје члан режимске ЈРЗ. Наступајући са нове позиције Драговић је изнео низ тврдњи које су требале да дискредитују његове дојучерашње саборце из ЈНС. Према Драговићу С. Хођера је још од 1935 г. успоставио блиске везе са Стојадиновићем и добијао је новац од режима ЈРЗ како би саботирао окупање југоинтегралиста око генерала Петра Живковића.⁶⁴ Почетком 1937 г. Драговић је добио место председника општине Лебане и на том положају се задржао до фебруара 1938 г. када је испред владајуће партије у Вардарској бановини изабран за сенатора. На парламентарним изборима у децембру 1938 г. изабран је поново за народног посланика на листи ЈРЗ али је посланички мандат уступио заменику Милораду Петровићу задржавши своје место у Сенату. Након пада владе Стојадиновића и формирања владе Драгише Цветковића Драговић се политички пасивизира све до Априлског рата и успостављања немачке окупације у Србији. Као истакнута политичка личност у свом крају (због популарности међу локалним бирачима носио је надимак „кнез од Јабланице“) Драговић се заједно са братом Милутином прикључио покрету Југословенске војске у отаџбини генерала Драже Михајловића. Због овог ангажовања Драговић је ухапшен и стрељан од стране партизанских снага негде на подручју планине Радан у новембру 1941 г.⁶⁵

Miloš Dragović and the Yugoslav People's Party in Southern Serbia

Summary: By analyzing primary historical sources, in this paper I have undertaken to reconstruct the political career of Miloš Dragović (1896-1941), teacher, journalist and prominent politician from South Serbia. By focusing on Dragović's political engagement in the period 1926-1941, my aim is to shed light on major political events that marked the last decade of the existence of the first Yugoslav state, such as the creation and the disintegration of the one-party regime established by the Yugoslav Radical Peasants' Democracy and the coming to power and the institution of the regime of the Yugoslav Radical Union. Special attention is paid to Dragović's role in the process of establishment of the Yugoslav People's Party and the shaping of the party's ideology and participation in daily political activities. I focus in detail on Dragović's political engagement in the

⁶² Аноним, Шести март у Народној скупштини, *Самоуправа* бр.15, 7.3. 1936.

⁶³ АЈ, 334 / 43 / 125.

⁶⁴ Богумил Храбак, Југословенска народна странка 1935. и 1936. године, *Новопазарски зборник XXXI* (2008), 77-78; АЈ, 307/2, летак: *Борбаши!*

⁶⁵ *Сенатори Краљевине Југославије: Биографски лексикон* (ур. М. Павловић, Н. Стамболија и М. Гулић), Београд 2016, 84-86.

period 1935-1936, which saw radicalization of the political struggles in the Kingdom of Yugoslavia, which culminated in March 1936 with the attempted assassination of Prime Minister Milan Stojadinović. This paper is based on documents available at the Archives of Yugoslavia, as well as periodicals from the collections of the National Library of Serbia and the Matica Srpska Library.

Списак извора и литературе:

Архивска грађа:

Архив Југославије (АЈ):

- фонд Милан Стојадиновић (37).
- фонд Министарство правде Краљевине Југославије (63).
- фонд Југословенска народна странка “ Борбаши“ (307).
- фонд Министарства иностраних послова Краљевине Југославије (334).

Периодичка грађа:

- лист *Борба* (Београд)
- list *Edinost* (Ljubljana)
- лист *Напред Борбаши* (Бачка Паланка)

Литература:

Милица Бодрожић, *Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије* (децембар 1931- јул 1933 године): Почети Југословенске националне странке, *Историјски гласник* бр. 2-3, Београд 1964, 39-96.

Василије Драгосављевић, *Терор југоинтегралистичких снага као фактор дестабилизације и декомпозиције прве југословенске државе*, *Лесковачки зборник LXI* (2021), 129-145.

Драгољуб Јовановић, *Политичке успомене III*, Београд 1997.

Растко Ломпар, *Политичка биографија Светислава Хођере*, *СТУДИКОН II Студенти и наука*, Филозофски факултет у Нишу (2017), 39-49.

Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988.

Александар Растовић, *Програм Југословенске народне странке*, *Зборник Матице Српске за историју LXXIV* (2006) 125–133.

Сенатори Краљевине Југославије: Биографски лексикон (ур. М. Павловић, Н. Стамболија и М. Гулић), Београд 2016.

Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт*, Београд 2002.

Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969.

Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985.

Богумил Храбак, *Југословенска народна странка 1935. и 1936. године*, *Новопазарски зборник XXXI* (2008), 73-82.